

HOOFDSTUK 1 LEVEN EN WERK VAN VERGILIUS

1. LEVEN EN WERK

Publius Vergilius Maro (70-19 v.Chr.) werd in de buurt van Mantua in Gallia Cisalpina (Noord-Italië) geboren. Zijn vader bezat daar een eenvoudig boerenbedrijf. Na het aannemen van de toga virilis in 55 mocht hij van zijn vader retorica gaan studeren in Rome. Vervolgens legde hij zich enige tijd toe op filosofie in Napels, waar hij lessen volgde van een aanhanger van de filosoof Epicurus. Vanaf 42 v.Chr. wijdde hij zich geheel aan de dichtkunst en toonde geen belangstelling meer voor een politieke carrière.

Aan het eind van de burgeroorlog die na de moord op Caesar in 44 v.Chr. was uitgebroken, kregen de soldaten die in deze oorlog hadden meegevochten een stukje land en een huis toegewezen. De nieuwe

machthebber Octavianus Augustus zag het namelijk als een van zijn taken om de landbouw, die door de burgeroorlogen zo lang was verwaarloosd, weer tot bloei te brengen. Voor dit doel werd ook de boerderij van Vergilius' familie onteigend. Later kreeg de dichter zijn boerderij weer terug door bemiddeling van belangrijke vrienden, onder wie de in literatuur geïnteresseerde Pollio, gouverneur van dat gebied. Vergilius heeft dus de ontredde van de burgeroorlogen bewust en van nabij meegemaakt, hetgeen duidelijke sporen in zijn werk heeft nagelaten.

Op advies van deze Pollio begon Vergilius met het schrijven van tien gedichten over het herdersleven, *Bucolica*, 'herderszangen' geheten. Met deze

1.1. Vergilius. Illustratie in een Vergiliushandschrift uit ca. 400.

1.2. Vergilius met twee Muzen. Mozaïek uit Carthago (Tunis).

gedichten trok hij de aandacht van Maecenas, een invloedrijke promotor en sponsor van de kunsten, die hem bij Octavianus, de latere keizer Augustus, introduceerde. Deze toonde grote belangstelling voor het werk van de dichter. Vergilius behoorde voortaan tot de vaste kring van

2. DE BUCOLICA EN GEORGICA

Vergilius' bekendste werk is de *Aeneis*. Daarvoor schreef hij dus twee andere werken: de *Bucolica* en de *Georgica*.

De Bucolica

In 39 v.Chr. publiceerde Vergilius de *Bucolica*, ook wel *Eclogae*, 'uitgezochte gedichten', genoemd. Het is een bundel van tien gedichten, waarin herders optreden die zingen over de liefde, de dood, over het aanbreken van een gouden tijd, over dichters en de poëzie. In deze ideale pastorale wereld, die ook wel *Arcadia* wordt genoemd, verschijnen ook goden zoals Pan, Apollo, Nimfen en de Muzen, die soms het woord nemen. In deze tijdloze wereld die eigenlijk alleen in de fantasie van de dichter bestaat, verweeft Vergilius ook veel ver-

dichters die Maecenas om zich heen had verzameld. Maecenas steunde Vergilius ook financieel, zodat hij rustig kon werken in zijn huis in Napels. Op diens verzoek dichtte hij de *Georgica*, een gedicht over de landbouw, waarin het boerenleven wordt bezongen. Na publicatie ervan in 29 v.Chr. gold Vergilius als Rome's grootste dichter.

De laatste elf jaar van zijn leven werkte Vergilius aan de *Aeneis*, 'het lied van Aeneas', waarin hij de lotgevallen van de Trojaanse held Aeneas vertelt, die na de val van Troje na lange omzwervingen in het Italische Latium aankomt, van waaruit zijn nakomelingen Rome zullen stichten. In 19 v.Chr. vertrok Vergilius voor drie jaar naar Griekenland met de bedoeling om daar zijn *Aeneis* te voltooien. Hij werd echter ziek en moest noodgedwongen naar Italië terugkeren. Kort na zijn aankomst overleed hij in Brindisi. De *Aeneis* was nog niet helemaal af (vandaar het voorkomen van halve regels). Op zijn sterfbed zou hij keizer Augustus verzocht hebben het gedicht niet te publiceren. Hij zou het manuscript zelfs hebben willen verbranden. Maar op de uitdrukkelijke wens van Augustus is het toch uitgegeven.

wijzingen naar de historische werkelijkheid. Zo hebben *Ecloga* 1 en 9 als thema de landverdeling.

1.3. Augustus voorkomt het verbranden van de *Aeneis*. Fresco van waarschijnlijk Rafaël uit 1512-1513.

1.4. Maecenas presenteert de gepersonificeerde kunsten aan keizer Augustus. Schilderij van Giambattista Tiepolo uit ca. 1745.

Een herder vertelt dat hij zijn land moet verlaten vanwege de onteigeningen na de burgeroorlogen, een ander mag juist op zijn land blijven. Het laat zich aanzien dat Vergilius in deze gedichten zijn eigen ervaringen verwerkt.

De beroemdste *Ecloga* is de vierde, waarin de geboorte van een kind wordt voorspeld. Het gedicht is opgedragen aan een vriend van Vergilius, Asinius Pollio, onder wiens consulaat in 40 v.Chr. deze geboorte wordt aangekondigd. Deze Pollio heeft een belangrijke rol gespeeld bij het tot stand komen van een verzoening tussen Antonius en Octavianus in oktober 40 v.Chr. Zodra het kind is geboren, zo luidt het gedicht, zal geleidelijk het Gouden Tijdperk terugkeren. Wie heeft Vergilius voor ogen met het kind? De christenen zagen

er al vroeg (vanaf de 4de eeuw) een aankondiging in van Jezus, maar dit kan Vergilius nooit bedoeld hebben. Sommigen suggereren dat Vergilius een van de zonen van Pollio voor ogen heeft, anderen een zoon van Antonius of van Octavianus. Weer anderen menen dat Augustus zelf bedoeld is, wiens regeringsperiode vrede belooft en deze zal realiseren. Ook zou het kind symbolisch kunnen staan voor de Gouden Eeuw zelf. Onlangs is gesuggereerd dat de jongen gelijkgesteld moet worden met het literaire werk dat Vergilius in de toekomst nog zal creëren. Dankzij dit werk zou een nieuwe bloei, een gouden tijd, beginnen voor de Latijnse poëzie. In ieder geval geeft Vergilius niet duidelijk aan wie hij op het oog had.

Een nieuw tijdperk (Ecloga 4)

De profetie

- 1 Sicilische Muzen¹, laten wij een belangrijker onderwerp bezingen!
 Niet allen behaagt het lied van struiken en lage tamarisken
 Als wij een herderszang aanheffen, zo zij hij een consul² waard.
 De laatste tijd, waarvan sprak het Cumaeïsch lied³, ving reeds aan:
 5 Het grote werelddtijdperk⁴ breekt opnieuw zich baan.
 Reeds keert gerechtigheid weer, weer keert Saturnus' heerschappij⁵,
 Reeds daalt het jonge kind uit hoge hemel neer.
 Gij reine Lucina⁶, wees gij de knaap nabij in het geboorte-uur,
 waarin de mensheid, hard als ijzer, zal verdwijnen
 10 en over heel de aard het gouden rijk verschijnen⁷.

1.5. Vergilius schrijft op zijn doodsbed het opschrift voor zijn graf. Schilderij van Angelika Kauffmann uit 1785.

1. Een beroemd Grieks dichter van herdersliederen kwam uit Sicilië.
2. Asinius Pollio.
3. Met het Cumaeïsch lied is de profetie van de Sibylle van Cumae bedoeld. Van haar zou een deel van de Sibyllijnse boeken, in het Grieks gestelde orakelboeken, afkomstig zijn.
4. Een 'groot jaar' begint als alle sterren weer in hun oorspronkelijke positie staan en alle gebeurtenissen opnieuw zullen plaatsvinden; zo'n groot jaar duurt meer dan 11000 jaar.
5. De heerschappij van Saturnus was de periode waarin de Gouden Eeuw tot stand kwam, zie ook pag. 132
6. Geboortegodin Diana (zuster van Apollo).
7. Het ijzeren tijdperk zal plaatsmaken voor het gouden tijdperk.

Reeds heerst uw broer Apollo.
 Onder uw consulaat, Pollio, zal deez' heerlijke tijd zijn aanvang nemen
 en zal het grote wereldtijdperk zijn loop beginnen.
 Onder uw leiding zal, zo daar nog enig spoor blijft van ons wanbedrijf,
 15 dit worden uitgedelgd⁸ en zo zullen de landen verlost worden van gestage angst.
 Hij zal der goden leven ontvangen en onder de goden
 zal hij de helden⁹ aanschouwen en zij zullen hem
 aanschouwen en de tot rust gebrachte wereld
 zal hij besturen, voorzien van de deugden zijns vaders.

De dichter spreekt de jongen aan: ontwikkeling van de jongen en de Gouden Eeuw

20 Maar voor u, o knaap, zal de aarde vanzelf als eerste
 gaven voortbrengen de zwervende klimop en de wilde nardus,
 waterrozen samen met de stralende acanthus.
 Uit eigen beweging zullen de geiten met volle uiers huiswaarts keren
 en de kudden zullen geen vrees hebben voor geduchte leeuwen,
 25 uit eigen beweging zal u uw geboortegrond blijde bloemen schenken.
 Sterven zal de slang en het bedriegelijk gifkruid.
 Assyrische balsemheesters zullen overal opgroeien.
 Dan, wanneer gij de roemrijke feiten der helden en uws
 vaders daden zult kunnen lezen¹⁰ en hun dapperheid
 30 zult kunnen begrijpen, zal langzaam aan het
 veld prijken met goudgele welige aren en aan
 wilde doornstruiken zal de rode druif hangen.
 Honing zal als dauw rusten op het blad van harde eiken.
 Toch zullen nog enkele sporen van vroeger wanbedrijf achterblijven,
 35 die zullen noodzaken de zee met schepen te bevaren,
 de steden met muren te omgorden en in de aarde voren te trekken.
 Dan zal er een tweede Tiphys¹¹ zijn en een tweede Argo,
 die uitgelezen helden¹² zal vervoeren, ten tweeden male zullen er ook oorlogen zijn
 en wederom zal de machtige Achilles naar Troje zich begeven.
 40 Maar dan, wanneer gij tot een krachtig man zult zijn gerijpt¹³,
 zal ook de koopvaarder van de zee wijken en het schip zal
 geen koopwaar meer vervoeren: ieder land zal alles voortbrengen.
 Geen houwelen zullen de bodem bewerken, geen snoeimes de wijnstok.
 Ook de krachtige ploeger zal weldra zijn ossen van het juk ontslaan.
 45 En niet zal de wol in verschillende kleuren behoeven geverfd te worden.

8. Eind 40 v.Chr., na de vrede van Brindisi tussen Octavianus en Antonius.

9. De mensen van de mythische gouden eeuw.

10. Hier wordt de jongen voorgesteld als adolescent omdat het lezen van geschiedschrijvers vanaf die leeftijd begon.

11. Stuurman van het schip 'De Argo'.

12. De Argonauten.

13. De derde fase van de ontwikkeling van de jongen. Hij heeft nu de manbare leeftijd bereikt.

1.6. De Sibylle van Tibur kondigt keizer Augustus de geboorte van Christus aan. Schilderij van Pietro da Cortone uit 1660.

Grote vreugde om de tijd die gaat komen

- Maar de schapen in de weide zullen van nature vachten hebben
in verscheidenheid van kleur, hetzij het heerlijk rode purper, hetzij saffraangeel.
Vanzelf zal een scharlaken vacht de weidende lammeren bedekken.
‘Doet zulk een tijdperk snel aanbreken’, zeiden de schikgodinnen
50 tot hun weefspoelen¹⁴, eendrachtig in de onwankelbare wil van het lot.
Aanvaard, o dierbaar godenkind, grote zoon
van Jupiter uw grootse onderscheidingen!
Aanschouw vanuit den hoge het sidderend heelal¹⁵,
de landen, zeeën en de hoge hemel;
55 aanschouw hoe alles zich verheugt over het komende tijdperk.

14. De Schikgodinnen, de Parcen, worden van oorsprong als geboortegodinnen gezien, die de draden van het menselijk lot spinnen (zie pag. 62).

15. De zielen, neerdalend vanuit het heelal, reincarneren in het begin van het Grote Jaar.

- O, moge mijn levenseind dat nog meemaken en
 moge ik dan nog zoveel inspiratie hebben
 als nodig is om uw daden te bezingen!
 Noch de Thraciër Orpheus¹⁶, noch Linus¹⁷ zullen mij
 60 met hun zangen overtreffen, al wordt de eerste door
 zijn moeder, de ander door zijn vader bijgestaan.
 Orpheus door Calliope¹⁸, Linus door de schone Apollo.
 Zelfs Pan¹⁹ zal zich overwonnen moeten erkennen, met Arcadia²⁰ als scheidsrechter.

De dichter spreekt de jongen aan die op het punt staat te worden geboren

- Begin, kleine knaap, door uw lach te bewijzen dat ge uw moeder gaat kennen,
 65 Negen lange maanden hebben uw moeder ongemak gebracht.
 Lach kleine knaap: hij die zijn moeder niet heeft toegelachen
 keurt noch een god de plaats aan zijn dis waardig,
 noch wil een godin hem huwen.

(vert. H.J. Wagenvoort)

De Georgica

Vergilius schreef de *Georgica* in de jaren 38-29. Het is een didactisch werk, een leerdicht, over het boerenbedrijf, waarin achtereenvolgens in vier boeken gesproken wordt over de akkerbouw, de bos- en wijnbouw, de veeteelt en de bijenteelt. Ook al behoort het werk tot het genre van het leerdicht, dat wil zeggen dat de dichter zijn gedicht gebruikt om informatie en nuttige kennis over te dragen, toch heeft Vergilius elke associatie met een technisch handboek willen vermijden: er zijn geen lange voorwoorden, samenvattingen of argumentaties en bewijsvoeringen. Het werk is dan ook niet bedoeld als een praktische leidraad voor de kleine boer. De dichter wil de lezer vooral esthetisch genot verschaffen. Toch gaat het gedicht wel in grote lijnen over de praktijk van de kleine boer. Het is in de ogen van de dichter mogelijk dat een boer die over voldoende kennis van de natuur beschikt en in staat is te werken, een gelukkig leven bereikt. De *Georgica* geeft uitdrukking aan liefde voor het land en bewondering voor het een-

1.7. Twee herders met hun vee. Miniatuur bij het derde boek van Vergilius' *Georgica* in een 5de-eeuws handschrift.

voudige boerenleven. Tegenover elkaar komen te staan het idyllische, gelukkige leven op het land en het hectische en immorele leven in de grote stad. Toch is de situatie van de kleine boer niet

16. Mythisch zanger.

17. Mythisch zanger, leraar van Orpheus.

18. Muze van het epos.

19. Fluitspelende herdersgod.

20. Een landstreek in Griekenland.

zo rooskleurig als de dichter doet voorkomen. De periode waarin Vergilius de *Georgica* heeft geschreven, de jaren 38-29, was een tijd van grote onrust, waarin twee generaals na de dood van Caesar in 44 om de macht streden, namelijk Octavianus en Antonius. De burgeroorlogen hadden onder meer de situatie van de boeren zeer verslechterd. Octavianus versloeg Antonius uiteindelijk definitief in de zeeslag bij Actium in 31. Vanaf dat moment groeide de hoop dat er eindelijk een einde zou komen aan de gruwelijke burgeroorlogen en dat Octavianus vrede zou brengen. De Romeinen wisten toen echter nog niet hoe lang deze vrede en het regime van Octavianus zou duren. Met de *Georgica* vraagt Vergilius aan Octavianus een zeker medelijden te hebben met de Italische boeren die hij bezingt en om maatregelen te nemen teneinde hun situatie te verbeteren. Hij hoopte wellicht dat wanneer de legers van Octavianus terug zou-

3. DE AENEIS

Augustus wilde dat Rome een epos kreeg dat kon wedijveren met het grote Griekse epos van Homerus en verzocht Vergilius zo'n gedicht te schrijven. In navolging van zijn adoptievader Julius Caesar benadrukte Augustus de afstamming van de *gens Iulia* van de godin Venus en hij wilde dat dit tot uitdrukking kwam in dat nieuwe epos. In 29 begon Vergilius met dit omvangrijke werk, de *Aeneis* genaamd, in twaalf boeken. Hij zou hieraan tot zijn dood toe blijven werken. Het is evenals zijn voorafgaande dichtwerk in dactylische hexameters geschreven (zie Hoofdstuk 14).

Het verhaal van de *Aeneis*

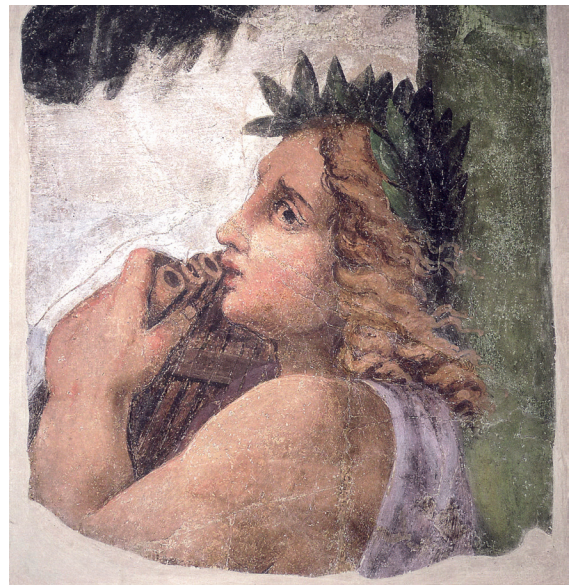
In de *Aeneis* wordt verteld hoe Aeneas, zoon van de Trojaanse prins Anchises en de godin Venus, was voorbeschikt om aan de verwoesting van de stad Troje te ontsnappen en na vele omzwervingen en hevige strijd een nieuw vaderland te stichten voor de overlevenden van de Trojanen. Zijn missie is hem van goddelijke zijde opgedragen en hij

den keren uit het Oosten de landonteigeningen minder rampzalige gevolgen zouden hebben dan hijzelf had ervaren.

De dichter houdt de boer het eenvoudige geluk voor ogen dat hem te wachten staat. Hierbij sluit de dichter aan bij het geestelijke ideaal van het nieuwe regime: respect voor de goden en een arbeidzaam bestaan in een wereld waar vrede heerst. Het nieuwe regime scheidt de kaders voor dit eenvoudige paradijselijke bestaan dat het landleven teweeg zou kunnen brengen. In de *Georgica* klinken bewondering door voor het nieuwe regime en dankbaarheid voor het beëindigen van de burgeroorlogen.

Toen Octavianus terugkeerde uit het Oosten en in de buurt van Napels een kuur onderging, heeft Vergilius gedurende vier dagen de *Georgica* aan hem voorgelezen. Wanneer zijn stem het begaf, nam Maecenas (zie pag. 119) het over.

wordt hierbij gesteund door zijn moeder Venus. De machtige godin Juno, de vrouw van Jupiter, werkt hem vooral tegen, want zij heeft een grote

1.8. Vergilius met een panfluit. Fresco van Rinaldo Mantovano (Il Mantovano) uit ca. 1539.

hekel aan de Trojanen, omdat Paris haar niet de appel had gegeven en omdat ze weet dat de Romeinen uiteindelijk over haar lievelingsstad Carthago zullen heersen en deze zullen verwoesten. Zij probeert dan ook met alle middelen te verhinderen dat Aeneas in Italië aankomt en een nieuw vaderland zal stichten.

Het verhaal van de *Aeneis* bestrijkt een periode van zeven jaar, vanaf de inname van Troje door de Grieken tot de uiteindelijke overwinning van de Trojanen in Latium in Italië. De *Aeneis* begint echter in *medias res*: in het zevende jaar, op het moment dat de vloot van Aeneas dicht bij Sicilië door een storm wordt overvallen en schipbreuk lijdt. De overlevenden belanden op de kust van Afrika, waar de Fenicische prinses Dido een nieuwe stad aan het bouwen is, namelijk Carthago. Wanneer de Trojanen gastvrij door haar ontvangen zijn, zal Aeneas in een terugblik (*retrospectie* of *flashback*) zijn eerdere avonturen sinds de val van Troje aan haar vertellen. Dit gebeurt in het tweede en derde boek van de *Aeneis*.

Twee tradities

Het lot, het *Fatum*, had bepaald dat er in Italië een groot en machtig rijk zou verrijzen en dat dit rijk de voortzetting zou zijn van het door de Grieken verwoeste Troje. Nakomelingen van Aeneas waren Remus en Romulus, de legendarische stichters van Rome. Aeneas is op deze manier de stamvader geworden van de Romeinen. Vergilius sluit hierbij aan bij een oudere epische traditie. Wat nieuw is, is de verbinding die Vergilius legt tussen de mythe van de Trojaanse afstamming van de Romeinen – een mythe die we ook bij andere volkeren aantreffen zoals bij de Grieken – en de lokale mythe van de tweeling Romulus en Remus, die te vondeling waren gelegd en door een wolvin gevoed en zo gered werden. Vergilius laat Romulus en Remus direct van Aeneas afstammen. Zo wordt de voorgeschiedenis van Rome verweven met het beroemde verleden van de Grieken en Trojanen, over wie Homerus had gedicht.

Een tweede traditie die Vergilius overneemt, is het streven van Julius Caesar om zijn familie, de *gens Iulia*, op de godin Venus terug te voeren. Dit ging via Aeneas' zoon Ascanius die door de Romeinen ook Ilus of Julus werd genoemd. Zo werd Aeneas, de zoon van Venus, ook de stamvader van de familie van Julius Caesar en dus ook van diens achterneef en aangenomen zoon Octavianus. Toen Caesar in 44 werd vermoord, bleek Octavianus tot zijn verrassing per testament als Caesars zoon te zijn geadopteerd en tot diens erfgenaam benoemd. Hij erfde het vermogen van Caesar en diens familienaam. Door deze verbinding tussen Caesar en Octavianus kon de *gens Iulia* dus bogen op een godin, namelijk Venus, als stammoeder. Op deze manier werd de vergoddelijking van Julius Caesar en later die van Augustus als het ware gelegitimeerd. Via Aeneas verbond Vergilius dus de stichting van Rome en de familie van keizer Augustus met een mythisch verleden.

1.9. La Lupa Capitolina, het bronzen beeld van een wolvin en symbool van de stad Rome, werd tot voor kort als een Etruskisch meesterwerk uit de 5de eeuw v. Chr. beschouwd. Nu heeft men vastgesteld dat het in de Middeleeuwen is vervaardigd. De kindertjes Romulus en Remus zijn in de 15de eeuw door Antonio Pallaiuolo eraan toegevoegd.